

KADERDOCUMENT ERVARINGSDESKUNDIGHEID

Harrie van Haaster
David Hidajattoellah
Jean Knooren
Jean Pierre Wilken

Landelijke Denktank Opleidingen Overleg Ervaringsdeskundigheid

Deze studie en de totstandkoming van dit document werd mede mogelijk gemaakt door het Instituut voor Gebruikersparticipatie en Beleid (Amsterdam), het lectoraat Participatie, Zorg en Ondersteuning (Kenniscentrum Sociale Innovatie – Hogeschool Utrecht), het lectoraat Empowerment en Maatschappelijk Kwetsbare Groepen (Fontys Hogeschool Sociale Studies Eindhoven) en Anoiksis.

Inhoudsopgave

Inleiding	3
1. De opkomst van ervaringsdeskundigheid	4
2. Enkele definities en begripsafbakeningen rond het concept ervaringsdeskundigheid	6
2.1 Ervaring	6
2.2 Ervaringsdeskundigheid	7
2.3 Ervaringskennis	8
2.4 Ervaringskunde.....	9
3. Toepassingen van ervaringskennis	9
3.1 Ervaringsdeskundige	10
3.2 Ervaringskundige	10
3.3 Ervaringswerker	10
4. Het kennisdomein 'ervaringskennis'	11
4.1 Evidentie	11
4.2 Kennisdomeinen voor ervaringskennis.....	12
4.3 Disability studies	12
5. Het praktijkdomein 'ervaringskennis'	12
5.1 Vijf praktijkdomeinen.....	12
5.2 Algemene competenties	13
5.3 Specifieke competenties voor ervaringswerkers die werken in hulp- en dienstverlening aan cliënten:.....	14
6. Het opleidingsdomein ervaringswerker	14
6.1 Werken met persoonlijke kennis	14
6.2 Competenties.....	16
6.3 Didactiek in de opleidingen.....	16
Literatuurreferenties	20

Inleiding

Dit document is tot stand gekomen op verzoek van de Vakvereniging van Ervaringswerkers (VvE) en de Landelijke Denktank Opleidingen Overleg Ervaringsdeskundigheid (LDOO). In de LDOO zijn vrijwel alle partijen betrokken die zich sterk maken voor de ontwikkeling van ervaringsdeskundigheid. Het betreft hier cliëntenorganisaties, opleidingen (ROC's en Hogescholen, Storm Rehabilitatie/Rino Groep), alsmede kenniscentra en onderzoeksinstituten (IGPB, Kenniscentrum Ervaringskennis en Zelfhulp, lectoraten van hogescholen, Trimbos instituut).

Ervaringsdeskundigheid mag zich verheugen in een toenemende populariteit. Met name binnen de Geestelijke Gezondheidszorg (GGz) en de Verslavingszorg worden steeds meer ervaringswerkers in dienst genomen. Dit doet een toenemend beroep op opleidingsmogelijkheden, zowel op MBO als op HBO niveau. In de loop van de bijeenkomsten van het LDOO die in 2007 en 2008 plaatsvonden zijn deze ontwikkelingen besproken. Er werd gezocht naar de kenmerkende elementen van ervaringsdeskundigheid en naar de bijbehorende competenties. In de loop van deze zoektocht bleek een toenemende behoefte aan een duidelijk begrippenkader. Een helder begrippenkader vergemakkelijkt immers het ontwikkelen van beleid rond zowel ervaringsdeskundigheid zelf, als ook rond opleidingen, onderzoek en inbedding in de praktijk.

Vanuit de VvE en de LDOO werd medio 2008 een werkgroep ingesteld, welke als taak kreeg een document op te stellen welke de stand van zaken weergeeft, alsmede een voorstel voor een begrippenkader bevat. De werkgroep is een aantal keren bijeen gekomen, heeft bronnen bestudeerd, concept teksten opgesteld en uitgebreid gediscussieerd over begrips- en domeinomschrijvingen. Een conceptversie van dit document is besproken in de bijeenkomst van het LDOO op 3 juni 2009. Naar aanleiding van deze bespreking is het document nog op een aantal punten bijgesteld, hetgeen geleid heeft tot de versie die nu voor u ligt.

Het document bestaat uit de volgende delen:

1. De opkomst van ervaringsdeskundigheid
2. Begripsomschrijvingen
3. Het kennisdomein 'ervaringskennis'
4. Het praktijkdomein 'ervaringskunde'
5. Het opleidingsdomein 'ervaringskennis en ervaringskunde'
6. Aanbevelingen

We danken de leden van de VvE en de LDOO voor hun waardevolle bijdragen. In het bijzonder danken wij Marjo Boer, Erica Brettschneider en Simona Karbouniaris voor hun kritisch meelesen en goede suggesties.

We hopen dat met dit document weer een stap gezet wordt in de plaatsbepaling en verdere ontwikkeling van ervaringskennis en ervaringskunde, als een volwaardig domein in opleiding, praktijk en onderzoek. Hoewel dit document zich met name toespitst op de geestelijke gezondheidszorg, kan het ook van waarde zijn voor andere gebieden.

1. De opkomst van ervaringsdeskundigheid

Binnen de GGz en de Verslavingszorg is er grote belangstelling voor ervaringsdeskundigheid ontstaan. De vraag naar ervaringsdeskundigheid groeit snel (Van Haaster en Knooren, 2008). Sommige GGz-instellingen, zoals bijvoorbeeld, Altrecht, Arkin en GGz Eindhoven, nemen dit op in hun beleid en noemen een streefpercentage dat binnen afzienbare tijd 5-10% van hun medewerkersbestand een ervaringsdeskundige achtergrond zou moeten hebben. Ook in de recent verschenen visienota 'Naar herstel en gelijkwaardig burgerschap' van GGz Nederland (2008) wordt gepleit voor het meer inzetten van ervaringsdeskundigheid en ervaringskennis.

Wat 'ervaringsdeskundigheid' precies inhoudt is op dit moment een belangrijk gespreksonderwerp. De relatie tussen 'ervaringsdeskundigheid' en 'ervaringskennis' is een punt van discussie en onderzoek (zie bijvoorbeeld Van Haaster & Koster-Dreese, 2005; en Karbouniaris & Brettschneider, 2008).

De meeste activiteiten en onderzoeken op dit gebied richten zich op ervaringsdeskundigheid in de breedte (cross-disability). Sommige onderzoeken richten zich op ervaringsdeskundigheid samenhangende met bijvoorbeeld een bepaald ziektebeeld, symptoom of diagnose, bv 'stemmen horen' of 'zelfbeschadiging'. Weerman (2008) heeft een aanzet gedaan om verschillende niveaus van ervaringsdeskundigheid te onderscheiden voor de verslavingszorg.

Ervaringsdeskundigen worden in toenemende mate onder deze titel door GGz-instellingen aangenomen en krijgen hier diverse taken op het domein van de sociaal-agogische beroepen: pedagogisch medewerker, voorlichter, begeleider, enzovoort (Karbouniaris & Brettschneider, 2008). Op dit moment zijn ongeveer 250 betaalde ervaringsdeskundigen in dienst. De verwachting is dat de arbeidsmarkt zich zal uitbreiden (Knooren en Haaster, 2008).

Een door de NVAO¹ erkende opleiding voor ervaringsdeskundigheid bestaat niet, maar diverse cursussen en opleidingsmogelijkheden zijn voorhanden. Initiatieven hiervoor kwamen uit de cliëntenbeweging en werden georganiseerd in samenwerking met expertisecentra. Voorbeelden zijn de cursussen 'Herstellen doe jezelf' (Jacobs, 1998; De Laat, 2006) en 'Werken met eigen ervaring' die werden opgezet met Stichting Rehab'92, de basistraining ervaringsdeskundigheid van Anoiksis, en het HEE-programma 'Herstel, Empowerment en Ervaringsdeskundigheid' (Boevink e.a., 2002) dat werd ontwikkeld in samenwerking met het Trimbosinstituut.

Een aantal MBO- en HBO-opleidingen heeft de afgelopen jaren initiatieven genomen om mensen te ondersteunen bij de ontwikkeling van ervaringsdeskundigheid (Knooren en Van Haaster, 2008). Na het waardevolle pionierswerk van de GOAL-opleiding bij ROC Zadkine (Bassant, 1998) bieden nu een aantal ROC's een SPW opleiding aan die gekoppeld is aan eigen ervaringen: opleiding BGE (Begeleider GGZ met ervaringsdeskundigheid). Dit zijn ROC Zadkine, ROC Midden-Nederland, ROC Aventus en ROC Eindhoven. Bij de ROC Zadkine is door het Trimbos-instituut al onderzoek gedaan naar inzet en scholing van BGE-ers (van Erp e.a., 2008).

Vanuit hogescholen worden een aantal cursussen op HBO-niveau aangeboden. Voorbeelden zijn het Traject Opleiding ErvaringsDeskundigheid (TOED) van Fontys Hogeschool Sociale Studies in Eindhoven en Hogeschool Amsterdam die ontwikkeld zijn in samenwerking met cliëntenorganisaties en het IGPB, en de Groninger Opleiding ErvaringsDeskundigheid (GOED) van de Hanzehogeschool Groningen.

---

¹ De NVAO (Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie) is een organisatie die in Nederland en Vlaanderen opleidingen accrediteert, zodat zij erkende diploma's kunnen afgeven.

Het gaat bij deze cursussen niet om gangbare geaccrediteerde beroepsopleidingen maar om specifieke routes die leiden tot een certificaat op het gebied van ervaringsdeskundigheid. Het certificaat heeft geen officiële status.

‘Ervaringsdeskundigheid’ groeit gaandeweg uit tot een nieuw domein binnen de GGz, de Verslavingszorg en de Maatschappelijke Opvang. Landelijke netwerken komen tot ontwikkeling zoals het HEE-team, de Vakvereniging voor Ervaringswerkers (VvE) en het Platform van Ervaringswerkers binnen ACT teams. Bij Fontys start in 2009 de eerste HBO-opleiding. Bij de zorgaanbieders wordt gezocht naar de wijze waarop ervaringsdeskundigheid binnen de organisatie ingezet kan worden, met de daarbij behorende functiebeschrijvingen en salariëring.

Een eensluidende visie, domeinbeschrijving, competentieprofiel en opleidingskwalificatie zijn nog niet geformuleerd. De ontwikkelingen wijzen wel in de richting van verdere professionalisering (Van Haaster en Knooren, 2008). Deze ‘professionalisering’ is een punt van discussie. Sommige critici (Beijers, 2004; Isarin, 2005) waarschuwen voor het ingekapseld worden van de vrije en onafhankelijke cliëntenbeweging in een nieuw door de GGz gedomineerd kader.

Ervaringsdeskundigheid lijkt te vragen om een eigenstandige positie, niet alleen binnen een zorgorganisatie, maar ook binnen de wereld van onderzoek en onderwijs. Ook hier laat Isarin (2005) een waarschuwend woord horen. Zij wijst op het risico van de ‘inlijving’ van ervaringsdeskundigheid in het ‘keurslijf’ van de wetenschappelijke en professionele kennis. Zij benadrukt dat de ‘body of knowledge’ van ervaringsdeskundigheid zich onderscheidt van reguliere professionele kennis. Met name het subjectieve element dat ‘wordt weggefilterd uit andere vormen van kennis’ is hierin aanwezig: iets wat objectief een ‘mug’ lijkt, kan subjectief als een ‘olifant’ door je leven lopen. Iets wat wetenschappelijk gezien een klein verwaarloosbaar detail binnen een behandeling is, kan in iemands dagelijks leven van groot belang zijn (Weerman, 2008).

Wil ‘ervaringsdeskundigheid’ in de zorg officieel erkend worden dan zal het een specifiek profiel moeten opstellen dat onderscheidend is van andere typen deskundigheid. Tegelijkertijd zal dit zich moeten voegen in het geheel van bestaande opleidings- en beroepskaders, wil het de erkenning krijgen die het verdient. Hier ligt een belangrijke uitdaging voor het ontwikkelen van leerroutes voor ervaringsdeskundigen binnen het reguliere onderwijs.

Weerman (2008) wijst hier wel op een merkwaardige paradox: “Het opmerkelijke gegeven doet zich voor dat iemand die zich profileert als ‘ervaringsdeskundige’ juist níet een erkende opleiding blijkt te hebben gevolgd, terwijl een ex-verslaafde met een SPH-diploma zich daarentegen zelden met zijn ervaringskennis profileert. Een intrigerende ontwikkeling, en waarbij het de vraag is of deze leidt tot betere zorg: pijnlijke ervaringen vormen voor SPH’ers regelmatig het motief om in de verslavingszorg of psychiatrie te gaan werken. Deze ervaringen worden tot nu toe veelal miskend”.

Binnen het reguliere opleidingsklimaat is weinig ruimte voor het verweven van eigen ervaringen binnen het professioneel handelen. De inbreng van die eigen ervaringen wordt daarentegen vaak wel gewaardeerd. Docenten kampen echter met een handelingsverlegenheid waar het gaat om het ontwikkelen en benutten van ervaringskennis.

Bovenstaande ontwikkelingen samenvattend tekenen zich de volgende uitdagingen af:

1. ontwikkeling van een consistent begrippenkader rond ervaringsdeskundigheid
2. ontwikkeling van een kennisdomein ‘ervaringsdeskundigheid’
3. ontwikkeling van een beleidskader rond de inzet van ervaringsdeskundigheid in de praktijk. Het gaat hier zowel om de hulpverleningspraktijk als om de onderzoeks- en onderwijspraktijk
4. ontwikkeling van een beleidskader rond opleidingen ervaringsdeskundigheid

2. Enkele definities en begripsafbakeningen rond het concept ervaringsdeskundigheid

Omdat ervaringsdeskundigheid een belangrijk begrip geworden is in vernieuwing van de GGz is het nodig verheldering te scheppen rond de definities van dit begrip en verwante begrippen. Dat doen we aan de hand van het volgende schema:

<i>methodologische aspecten</i>	<i>Kernbegrip</i>	<i>aspecten van de begripsafbakening</i>
Waarnemen en denken Filosofische wortels in Verlichting en Post-modernisme Het cliëntenperspectief als bril die de wereld kleurt	Ervaring ↓	Ervaring is direct en onbemiddeld Elke ervaring is uniek Veel ervaring: levenservaring, wijsheid
Gekoppeld aan praktijken (van cliënt); individuele en collectieve praktijken	Ervaringsdeskundigheid ↓	Kan meer of minder zijn Kan groeien Ervaringsleren
Demarcatie tussen wat kennis is en wat niet; Koppeling aan persoon: persoonlijke kennis; Koppeling aan ervaringsgebied (bijv. psychiatrie) dat gedeeld wordt met anderen; Collectieve kennis opbouwen: het op een systematische wijze verzamelen en vergroten van ervaringskennis	Ervaringskennis ↓	Afbakening van het domein van deze kennis Koppeling aan methoden van delen van ervaring en reflectie. Kan bestudeerd en wetenschappelijk onderzocht of gebruikt worden
Toepassing van ervaringskennis in een (beroeps)praktijk	Ervaringskunde	Koppeling van ervaringskennis aan vaardigheden, waardoor toepassing mogelijk wordt in bepaalde praktijken (hulpverlening, voorlichting, onderwijs, onderzoek)

2.1 Ervaring

Ervaring doet ieder mens op vanaf voor zijn of haar geboorte. Ervaring wordt opgedaan via waarnemen: zien, horen, voelen, ruiken, proeven. Het gaat om ervaren van binnen en buitenwereld. Om je heen kijken en naar jezelf kijken. Naar anderen luisteren en naar jezelf luisteren, etc. Een ervaring is direct wanneer die niet bemiddeld wordt door denken of taal. Een directe ervaring is een confrontatie met de werkelijkheid van je zelf of met de werkelijkheid om je heen.

2.1.1 De bril van het cliëntenperspectief

In de westerse filosofie wordt de mens vanaf de Verlichting gedefinieerd naar zijn vermogen waar te nemen en na te denken. Immanuel Kant (1724-1804) noemt het een verplichting van de mens. In het Post-modernisme is de eigenschap van zelf kijken en nadenken opnieuw op de voorgrond gesteld. De filosofie spreekt cliënten aan om zelf waarnemingen te doen en zelf na te denken en daarbij niet blindelings te vertrouwen op God of de psychiater.

Denken en taal hebben een ingewikkelde invloed op de ervaring. Ze structureren de ervaring en kunnen ook beïnvloeden wat je waarneemt. Denksystemen als ideologieën kunnen in belangrijke

mate bepalen hoe we de wereld en onszelf ervaren. Soms wordt wel beweerd dat we alleen dat waarnemen waar we woorden voor hebben. De taal 'slijpt' de ervaring.

Het cliëntenperspectief is te beschouwen als een bepaalde positie van waaruit naar de werkelijkheid te kijken. Het vormt een bril die je in staat stelt sommige zaken waar te nemen die je anders niet kunt waarnemen. Bij een perspectiefwisseling, bijvoorbeeld naar de positie van een hulpverlener, neem je andere dingen waar. De bril van het cliëntenperspectief wordt onder meer bepaald door

- Respect
- Gelijkwaardigheid
- Aansluiten bij leefwereld, interpretatiekader en zingeving van de cliënt
- Ondeelbaarheid van de persoon
- Keuzemogelijkheid
- Gerichtheid op behoeften en eigen krachtbronnen van de cliënt
- Kwalitatief zo goed mogelijke ondersteuning

Via dit cliëntenperspectief worden ervaringen bemiddeld en gekleurd. Het cliëntenperspectief functioneert als een filter. Het is de uitdaging de komende tijd om gedeelde ervaringen van cliënten verder te benoemen. Een aantal categorieën van het cliëntenperspectief lenen zich daar voor zoals: soevereiniteit, diversiteit, ondeelbaarheid, positieve attributie, behoud van rechten en rollen, definiëringmacht, non-discriminatie. Deze constanten kunnen naar twee richtingen werken. Zij kunnen de waarneming van de cliënt sturen en zij kunnen het waargenomen ordenen.

2.1.2 Ervarenheid

Elke ervaring is eenmalig en uniek en gebonden aan persoon en tijd.

Als we zeggen dat we iets meerdere malen ervaren hebben bedoelen we dat we een ervaring die we eerder hebben gehad herkennen in een nieuwe ervaring.

Hoe langer iemand leeft, hoe meer ervaringen iemand opdoet. Hoe langer iemand in een bepaalde situatie zit, hoe meer ervaringen hij of zij heeft opgedaan met die situatie. Na bepaalde tijd noemen we daarom iemand "ervaren". Een ervaren iemand noemen we ook wel een wijs iemand. Oudere mensen zijn vaak wijs vanwege hun levenservaring, hun lange ervaring met het leven.

2.2 Ervaringsdeskundigheid

Deskundigheid wordt wel gedefinieerd als het bezitten van een specifieke expertise op een bepaald gebied, dikwijls gekoppeld aan bepaalde vaardigheid. Deskundigheid is derhalve verbonden met kennis en handelen. Er zijn allerlei domeinen van handelen. Het handelen in de gezondheidszorg is bijvoorbeeld verbonden met het hulpverlener zijn of het patiënt of cliënt zijn en de rollen en rechten en plichten die daarmee verbonden zijn.

Deskundigheid is een graduele eigenschap. Iemand kan meer of minder deskundig zijn. De mate van deskundigheid kan veranderen in de loop van de tijd.

Je deskundigheid kun je vergroten door meer ervaring op te doen, door te studeren en door wat je bij een opleiding geleerd hebt te oefenen.

Je deskundigheid kan verminderen in de loop van de tijd wanneer je je niet regelmatig bijschoolt en wanneer je je ervaring niet regelmatig opfrist en vernieuwt. In de praktijk, door te doen.

Leren van je ervaringen in het heden en in het verleden en leren door ervaring op te doen wordt wel 'ervaringsleren' genoemd. Paolo Freire (1921-1997) heeft dit concept van ervaringsleren ontwikkeld.

2.2.1 Vier aspecten

Ervaringsdeskundigheid is deskundigheid die je verwerft door je eigen ervaringen serieus te nemen, die voor jezelf te verwerken en erop te reflecteren en tevens om vergelijkbare ervaringen van anderen serieus te nemen, daarnaar te luisteren en in je reflecties te verwerken.

Ervaringsdeskundigheid in de gezondheidszorg of met betrekking tot gezondheid en ziekte gaat over vier aspecten (van Haaster, 2005):

1. Het is deskundigheid in het omgaan met je eigen lichaam, je eigen geest, je eigen gedrag en je eigen manieren van doen, je eigen leven.
2. Het is deskundigheid in het omgaan met hulpverleners, gezondheidszorg en andere steunsystemen in jouw leven: hoe ze aan te spreken, hoe ze aan te wenden voor je eigen doelstellingen, hoe om te gaan met de regels, hoe om te gaan met de bureaucratie, etc.
3. Het is deskundigheid in het omgaan met maatschappelijke reacties op jou, zowel positieve als negatieve. Bijvoorbeeld hoe om te gaan met mantelzorg en burenhulp of hoe om te gaan met stigmatisering en uitstoting, hoe exclusie te voorkomen en participatie te realiseren.
4. Het is deskundigheid in het omgaan met lotgenoten, hoe je elkaar kan steunen, al dan niet in geformaliseerde kaders als zelfhulpgroepen, herstelgroepen, cliëntenorganisaties of cliëntgestuurde projecten.

2.2.2 Deskundigheid leren

Meestal vindt men dat deskundigheid wordt verworven door opleiding. Opleiding is niet de enige manier om iets te leren. Leren uit de praktijk is een even belangrijke manier. In opleidingen zijn praktijkstages daarom van groot belang. Een hulpverlener leert op een opleiding en leert van zijn/haar werkervaring. De deskundigheid van een hulpverlener wordt zowel bepaald door zijn opleiding als door zijn ervaringen.

Ook cliënten hebben hun praktijken.

Er zijn individuele cliëntenpraktijken en collectieve. Individuele cliëntenpraktijken zijn bijvoorbeeld: je eigen verhaal maken, zoeken naar hulp en ondersteuning, beslissingen nemen in het kader van je behandeling, samenwerken met je hulpverlener en evalueren van hoe het met je gaat. Zie de individuele participatiecyclus (van Haaster, 2001).

Collectieve cliëntenpraktijken zijn bijvoorbeeld: het cliëntenperspectief definiëren, cliëntenraadswork, zelfhulpgroepen, cliëntgestuurde projecten, kwaliteitstoetsingen vanuit cliëntenperspectief. Zie de collectieve participatiecyclus (Van Haaster, 2001).

De deskundigheid van een cliënt of patiënt wordt niet bepaald door wat een ervaringsdeskundige op een opleiding geleerd heeft. De praktijkervaring als cliënt/patiënt is doorslaggevend (Boevink, 2000). Opleidingen kunnen je deskundigheid wel verdiepen en verfijnen.

2.2.3 Opleiding

Alle individuele en collectieve cliëntenpraktijken kunnen met meer of minder deskundigheid worden uitgevoerd. Alle praktijken zijn verbeterbaar.

Opleidingen en trainingsprogramma's voor cliënten zijn belangrijk. In een cursus 'herstellen doe je zelf' leer je als individuele deelnemer iets over hoe je je herstel kunt aanpakken.

Niet van elke cursus word je wijzer. Het gaat vooral om cursussen waarin je uitgedaagd wordt zelf na te denken, zelf initiatieven te nemen en je eigen weg te volgen.

In gezondheidsvoorlichting en -opvoeding worden er veel cursussen aangeboden. Daar zijn goede en slechte bij. Het criterium voor goed danwel slecht is of je in een cursus zelf deskundiger, vaardiger, competent of beter wordt in het oplossen van je problemen of in het omgaan met je problemen. Cursussen zoals de TOED opleidingen of 'werken met eigen ervaring' zijn erop gericht om de deskundigheid van deelnemers op het gebied van collectieve cliëntenpraktijken te verhogen.

2.3 Ervaringskennis

Ervaringskennis is individueel en gekoppeld aan jezelf als persoon. Het is persoonlijke kennis. Deze kennis is verworven door na te denken over persoonlijke ervaringen, en de betekenis van deze ervaringen vast te stellen. Op deze manier worden ervaringen niet alleen geplaatst in een levensperspectief, maar kunnen ze ook gebruikt worden ten behoeve van persoonlijke versterking. Er zijn inmiddels vele ervaringsdeskundigen die veel uitgebreider hun persoonlijke ervaringen hebben beschreven in zogenaamde egodocumenten. Egodocumenten zijn een belangrijke bron voor ervaringskennis. Cliënten worden op allerlei manieren gestimuleerd om hun ervaringen op te

schrijven. Bijvoorbeeld worden schrijf cursussen georganiseerd en er is de prijs in het kader van de “De pen als lotgenoot” Ook het internet wordt steeds meer benut.

Een ander aspect van ervaringskennis is dat er gemeenschappelijke elementen inzitten met de ervaringen van anderen. De persoonlijke ervaringen kunnen verbonden worden met die van anderen. Daardoor ontstaat er ook collectieve kennis. Door steeds meer ervaringskennis te delen, vindt er circulatie plaats (Rip, 2005) en tevens kennisontwikkeling. Hoe collectiever en systematischer dit gebeurt, hoe meer er een kennisdomein (‘body of knowledge’) ontstaat. Een interessante uitdaging die hier nog voor ligt, is de ervaringskennis te herkennen, te identificeren. Vervolgens is de kunst deze te bewaren en te raadplegen.

2.4 Ervaringskunde

Ervaringskunde heeft betrekking op de toepassing van ervaringskennis in een bepaalde (beroeps)praktijk. Hierbij worden ervaringsdeskundigheid en ervaringskennis verbonden met vaardigheden, waardoor toepassing mogelijk wordt in bepaalde praktijken, zoals hulpverlening, voorlichting, onderwijs en onderzoek.

3. Toepassingen van ervaringskennis

In onderstaand schema noemen we de begrippen ervaringsdeskundige, ervaringskundige en ervaringswerker. Een ervaringswerker is een ervaringskundige die in een bepaalde beroepspraktijk werkzaam is, We merken op dat er geen hiërarchie bestaat tussen de drie begrippen. Het zijn verschillende hoedanigheden.

<i>omschrijving</i>	<i>Kernbegrip</i>	<i>discussie</i>
Persoon met eigenschap van deskundigheid op een bepaald gebied die hij verworven heeft op grond van ervaringen op dat gebied.	Ervaringsdeskundige	In principe is ieder mens ervaringsdeskundig wanneer die leert van zijn ervaringen. Via opleiding kun je deskundigheid verhogen en praktijk verbeteren
Ervaringsdeskundige die de kennis en vaardigheden heeft verworven om ervaringen van zichzelf en anderen te verzamelen, valideren en te vertalen in een professionele praktijksituatie (zowel naar cliënten als professionals)	Ervaringskundige	Een ervaringskundige heeft via een opleiding of andere leerroute zijn ervaringsdeskundigheid uitgebouwd naar ervaringskennis en vaardigheden om deze toe te passen in een bepaalde (beroeps)praktijk.
Een ervaringskundige die werkzaam is in een bepaalde (beroeps)praktijk (bijvoorbeeld hulpverlening)	Ervaringswerker	Werkt in een professionele context (o.a. gekenmerkt door functieomschrijving, beroepsprofiel, arbeidsvoorwaarden)

3.1 Ervaringsdeskundige

Een ervaringsdeskundige is een persoon die bepaalde deskundigheid heeft verworven door ervaringen. Een ervaringsdeskundige heeft door zijn ervaringen geleerd om op een bepaalde manier te handelen.

Je kunt een ervaringsdeskundige zijn op allerlei gebieden. Ouders worden bijvoorbeeld ervaringsdeskundig in het opvoeden. Zij onderscheiden zich van professionele opvoeders die pedagogie hebben gestudeerd en hun kennis (mede) verworven hebben via studie.

3.1.1 Wie is ervaringsdeskundig?

Iedereen met een minimale ervaring op een bepaald terrein mag zich ervaringsdeskundige noemen op dat terrein. De verantwoording is dat je vertelt over wat je ervaring is, hoe je daar over nadenkt en wat je ermee doet.

Wanneer je ervaringsdeskundigheid alleen baseert op je eigen ervaring, overstijgt het niet het terrein waarop die ervaring speelt. Een dak- en thuisloze heeft bijvoorbeeld ervaring met het eten uit vuilnisbakken op straat. Daar kan hij ervaringsdeskundig in zijn, al na de eerste keer. Naarmate hij het vaker doet zal hij er meer ervaringsdeskundig in worden. Nog een stap verder komt hij wanneer hij zijn ervaringen daarmee deelt met anderen en tips van anderen incorporeert in zijn eigen 'body of knowledge' over eten uit vuilnisbakken.

3.1.2 Zonder grens

Er bestaat met name verwarring over wie zich ervaringsdeskundige mag noemen. Wanneer niet elke cliënt zich ervaringsdeskundige mag noemen, is dit een uitsluiting met mogelijk grote gevolgen. Tevens is het een diskwalificatie van zijn/haar ervaringen en van zijn/haar reflectie daarover. In de definitie van ervaringsdeskundige is niet een grens bepaald van een minimum aan ervaringsdeskundigheid en ervaringskennis dat je moet hebben om ervaringsdeskundige te zijn.

3.2 Ervaringskundige

Een ervaringskundige is een ervaringsdeskundige die de kennis en vaardigheden heeft verworven om ervaringen van zichzelf en anderen te verzamelen, te valideren en te vertalen in een professionele praktijksituatie. Hij kan zijn kennis en ervaringen zowel ten behoeve van cliënten inzetten als ten behoeve van professionals. Een ervaringskundige heeft via een opleiding of andere leerroute zijn ervaringsdeskundigheid uitgebouwd naar ervaringskennis en vaardigheden om deze toe te kunnen passen in een bepaalde (beroeps)praktijk.

Een voorbeeld is de Begeleider GGz met ervaringsdeskundigheid (BGE-er). BGE-ers ontwikkelen hun ervaringsdeskundigheid in de opleiding en in hun stage en/of werkplek. In de opleiding reflecteren zij in de opleidingsgroep over hun ervaringen tijdens groepssupervisie, individuele coaching en lessen ervaringsdeskundigheid. Bij hun diploma ontvangen zij een addendum.

Marlieke de Jonge spreekt liever over 'cliëntdeskundigen'. Zij maakt een strikte afbakening door met name het professionele te benoemen: "Het duurt lang voor mensen doorhebben wat een cliëntdeskundige is. Het is meer dan een ervaringsdeskundige cliënt. Het gaat niet om mijn ervaring, maar om de verzamelde ervaring van heel veel mensen. Mijn ervaring alleen is onvoldoende basis. Ik gebruik die alleen voor zover die ook voor anderen geldt. Dat is professioneel. Ik ben ook professioneel in die zin dat ik afspraken maak, die ik altijd nakom. Ik heb daar net zo lang op geoefend tot ik dat kon. Mensen kunnen op mij rekenen. Als ik les moet geven, ben ik er altijd."

3.3 Ervaringswerker

Ervaringswerkers zijn ervaringsdeskundigen met een betaalde baan of een vrijwilligersfunctie op het terrein van hun ervaringsdeskundigheid. Om ervaringswerker te kunnen worden moet je aan bepaalde eisen voldoen. Je hebt jezelf als het ware 'kundig' gemaakt om je eigen ervaringen en die van anderen te kunnen toepassen in een bepaalde (beroeps)praktijk.

Zo werken BGE-ers in diverse GGz en verslavingszorg instellingen als woon- of activiteitenbegeleider met ervaringsdeskundigheid, ervaringswerker of ervaringsdeskundig begeleider. Zij zetten hun ervaringsdeskundigheid in expliciete of impliciete vormen in.

4. Het kennisdomein 'ervaringskennis'

Een kennisdomein, of 'body of knowledge' is het geheel van kennis dat tot een bepaald afgebakend wetenschaps- of handelingsgebied behoort, in dit geval het gebied 'ervaringskennis op basis van ervaringsdeskundigheid'.

We geven een korte omschrijving van het domein en een aanzet voor de kennisvragen en uitdagingen die ons hier wachten.

Kennis is datgene wat we weten. Als kennis in je hoofd zit is het cognitief. Als kennis in je lijf zit wordt daar wel het woord 'embodiment' voor gebruikt (Scordas, Mol). Je weet bijvoorbeeld hoe je moet lopen of fietsen. Dat is niet een cognitief weten maar een lichamelijk weten. Het gaat hier om 'bewegings- en handelingsintelligentie'.

Cognitieve kennis heeft doorgaans de vorm van uitspraken in de taal. Kennistheorieën en wetenschapstheorieën houden zich bezig met de vraag hoe we nu kunnen weten of een uitspraak een kennisuitspraak is; hoe we weten dat we iets weten. Ze houden zich bezig met criteria, zoals betrouwbaarheid en validiteit die de scheidslijn (demarcatielijn) bepalen tussen wat kennis is en wat geen kennis is.

4.1 Evidentie

In de gangbare wetenschap wordt 'evidence' bepaald door deze criteria. In die betekenis wordt gesproken over 'evidence based'. Het begrip 'ervaring' of 'experience' speelt in de dominante wetenschapstheorieën en kennistheorieën geen rol. Het begrip 'experience based' is wetenschapstheoretisch en kennistheoretisch nog weinig uitgewerkt in een methodologie.

De wetenschappelijke verankering van praktijkkennis en ervaringskennis lukt vaak (nog) niet met behulp van de in de evidence based benaderingen gebruikte criteria.

De stelling dat er een gelijkwaardigheid is tussen drie kennisgebieden: wetenschappelijke / theoretische kennis, praktijkkennis van (regulier geschoolde) professionals en ervaringskennis van cliënten en ervaringsdeskundige professionals (ervaringswerkers) is slechts een wens of een claim. Die wordt vooralsnog niet voldoende gesteund door kennistheoretische en wetenschapstheoretische uitwerkingen.

Er zijn verschillende andere methodologieën ontwikkeld voor toetsing van praktijkkennis en ervaringskennis:

- Praktische relevantie en praktische toepasbaarheid; antwoord op de vraag: werkt het? (Francis Bacon: "Kennis is macht".)
- Herkenning en erkenning (uit de zelfhulptheorieën, zelfhulp en peer support groepen)
- Reflectie (Depraz et al, 2003, Van Haaster, 2007)
- Wederzijdsheid (Kunneman & Habermas, 1985)

Het is een misvatting dat het verschil wordt bepaald door kwantitatief versus kwalitatief onderzoek.

4.2 Kennisdomeinen voor ervaringskennis

De domeinen van ervaringskennis zijn als volgt afgebakend:

- 1) kennis over je eigen lichaam, geest, je eigen gedrag en handelen,
- 2) kennis over hoe dienstverleners, hulpverleners en zorgsystemen werken, over therapieën en bijwerkingen, over hun toegankelijkheid en over hoe je het beste daarvan gebruik kunt maken.
- 3) kennis over maatschappelijke reacties; die kunnen zowel positief als negatief zijn: inclusie en exclusie.
- 4) kennis over hoe je mensen met gelijksoortige ervaringen of in gelijksoortige situaties kunt steunen op allerlei manieren.

4.3 Disability studies

Als we spreken van ervaringskennis is de vraag waar we deze kennis moeten plaatsen in het veld van de wetenschappen en in de academische wereld.

Op basis van waar ervaringskennis over gaat en wat de methoden zijn om ervaringskennis te ontwikkelen en vergaren, is ervaringskunde niet zo maar onder te brengen bij een van de academische disciplines. Het best is het te zien als een aparte soort studie, vergelijkbaar met genderstudies of homostudies. In het kader van de sociale wetenschappen of gezondheidszorg zou het dan bij 'disability studies' horen. In Nederland is er (nog) geen academische traditie rond disability studies. In opdracht van ZONMW en Handicap en Studie is er wel een programmeringstudie naar gedaan. (H&S, ZONMW, Tijd voor Disability Studies in Nederland, 2008).

5. Het praktijkdomein 'ervaringskennis'

Hieronder worden de praktijkdomeinen waarop ervaringskennis ingezet kan worden verkend. We onderscheiden een vijftal praktijkdomeinen. Vervolgens beschrijven we een aantal competenties.

5.1 Vijf praktijkdomeinen

1. Het eerste praktijkdomein is het op individuele basis ondersteunen van 'peers'. Peer support kan meer of minder methodisch gebeuren. In een praktijk als bijvoorbeeld een vriendendienst is het vooral informeel contact, praktische steun en samen dingen ondernemen die leuk zijn. Een voorbeeld van praktische hulp is de formulierenbrigade of het steunpunt PGB. In 'peer counseling' is er veel meer sprake van methodisch handelen volgens bepaalde richtlijnen. Een voorbeeld van een methode is de 'intentional peer support' methode. Andere methodische manieren van peer support kunnen expliciet therapeutische doelstellingen nastreven, zoals bijvoorbeeld gebeurt in het aanbod van de angst- en fobieclub. Andere specifieke vormen van peer support kunnen meer juridisch van aard zijn, zoals werkzaamheden als vertrouwenspersoon, als raadsman/vrouw, als mentor of als belangenbehartiger. Een bijzondere vorm heeft zich ontwikkeld bij de BGE-opleiding voor Ervaringswerkers. Hier ondersteunen 'peers' andere studenten bij het studeren met psychische problemen.

2. Het tweede praktijkdomein is 'peer support' op groepsniveau. In dit domein is bijvoorbeeld het brede aanbod van zelfhulpgroepen en herstelgroepen gesitueerd. Ook hier kan sprake zijn van minder of meer methodisch werken. Lotgenotengroepen kunnen bijvoorbeeld informeel bij elkaar komen en gericht zijn op gezellige en sociale activiteiten. Groepen kunnen ook meer gestructureerd zijn en duidelijke programma's en principes volgen, zoals groepen van stemmenhoorders of de herstelgroepen.

Soms vindt peer support plaats in de context van een cliëntgestuurd project. Zelfhulpgroepen enerzijds en cliëntgestuurde projecten anderzijds vormen een rijk en groeiend domein voor de ervaringswerkers.

3. Het derde praktijkdomein is gerelateerd aan werken binnen de institutionele contexten zoals de geestelijke gezondheidszorg, de verslavingszorg, de sociale dienst, etc. Ervaringswerkers in de GGz en BGE-ers kunnen binnen klinische of binnen ambulante setting werken of anderszins. Voorbeelden van ambulante settings zijn het werken in een ACT team of in een revalidatieteam. Voorbeelden van werken in klinische settings zijn crisiscentra, gesloten afdelingen of afdelingen voor langdurig verblijf. Voorbeelden van andere settings zijn het werken in een Dag Activiteiten Centrum of in woonvormen. Ervaringswerkers kunnen zich binnen die settings met specifieke taken en functies bezig houden, zoals crisisopvang, voorlichting en psycho-educatie, groepswork, woonondersteuning, activiteitenaanbod, begeleid leren etc.

Omdat dit steeds plaatsvindt binnen de institutionele context van een GGz instelling en een keten van voorzieningen, heeft de ervaringswerker veel te maken met de regels en beperkingen die hem of haar vanuit die context zijn opgelegd. De ondersteuning die de ervaringswerker bij institutionele context biedt aan cliënten van die instituties hebben vaak eveneens te maken met die regels en beperkingen: hoe ga je als ervaringswerker bijvoorbeeld om met een behandelplan, een isoleerbeleid, huisregels of met vraagaanbod fricties. Voor het werken in dit praktijkdomein komen vragen om de hoek kijken als: hoe ga je als ervaringswerker om met je positie, hoe treedt je op als adviseur (bijvoorbeeld als het om het thema bejegening gaat, en welke plaats neem je binnen het team in. Hoe kijkt je team naar jouw rol en ervaringsdeskundigheid?

Specifieke werkzaamheden kunnen ook met belangenbehartiging te maken hebben, zoals de werkzaamheden in een platform of een cliëntenraad.

4. Het vierde praktijkdomein is gerelateerd aan werken binnen maatschappelijke contexten. Die kunnen velerlei zijn, maar hebben vaak te maken met inclusie en exclusie. Het kan bijvoorbeeld gaan om het werken als buurtvader in een 'prachtwijk', het kwartiermaken richting werkgevers of sportvoorzieningen, het voeren van publiekscampagnes tegen discriminatie en stigmatisering, of het werken binnen sociale dienst, UWV of andere semi-overheidsdiensten.

5. Het vijfde praktijkdomein waarbinnen ervaringswerkers actief kunnen worden betreft het onderwijs en het onderzoek. Zo zijn ervaringswerkers actief m.b.t. het organiseren en geven van cursussen en als (gast)docent op MBO, HBO en universiteit. Op dit moment gebeurt dit met name in de opleidingen SPH en SPW. Ook binnen onderzoek zijn ervaringsdeskundigen in toenemende mate actief, bijvoorbeeld bij het IGPB, het Trimbos instituut en lectoraten van Hogescholen. Zij doen o.a. onderzoek om ervaringskennis te ontwikkelen. De afgelopen jaren zijn veel ervaringsdeskundigen werkzaam geweest in de kwaliteitstoetsing en hebben daarbij bijgedragen aan veel ervaringskennis over de GGz.

5.2 Algemene competenties

Om ervaringskundige/ervaringswerker te kunnen worden moet je aan bepaalde eisen voldoen die geformuleerd worden als competenties en functie eisen. Hierover is nog veel discussie. Er zijn algemene en er zijn specifieke die gelden voor bepaalde werkgebieden.

Algemene competenties zijn bijvoorbeeld:

* Anderen helpen om te reflecteren over eigen ervaringen, eigen ervaringen productief te maken en de eigen ervaringsdeskundigheid verder te ontwikkelen.

* In het werk de verbinding kunnen houden met de eigen ervaringswereld waarin de kennis verankerd ligt.

* Het deskundig kunnen inzetten van deze ervaringskennis voor bv. informatieverschaffing, ondersteuning, belangenbehartiging, scholing, consult en onderzoek.

* De ervaringskennis in verbinding kunnen brengen c.q. kunnen confronteren met andere vormen van wetenschappelijke en praktijkkennis.

5.3 Specifieke competenties voor ervaringswerkers die werken in hulp- en dienstverlening aan cliënten:

- * Op basis van “gedeelde herinneringen, herinneringen van het ‘lichaam’, snel toegang hebben tot de gevoelswereld en achtergrond van de cliënt” (van Hoorn, 2007))
- * Jezelf, met eigen emotioneel verankerde ervaringskennis, inzetten als instrument bij herstelbegeleiding
- * Gerichtheid op kracht, het bovenhalen en activeren van de eigen deskundigheid van de cliënt
- * Verschaffen van hoop / werken als rolmodel

5.3.1 Specifieke competenties voor ervaringswerkers aan werken binnen en vanuit een organisatie:

- * Je ervaringskennis inzetten voor scholing van collega’s: “hoe de ervaringskennis te verwoorden om tot dialoog te komen, hoe overeind te blijven bij diskwalificatie, hoe grenzen te stellen en goed voor jezelf te zorgen, hoe een segment van ervaringskennis te kiezen om een goed leerrendement te kunnen bewerkstelligen” (Boevink, 2000)
- * Het veroveren en borgen van een gelijkwaardige conversatieruimte (van Haaster) voor ervaringskennis
- * Helderheid houden over de aanspreekvorm (‘ervaringswerker’ tegenover ‘ex-client’)
- * Borging van het cliëntperspectief: De blikrichting
(Zie ook: Van Bakel, Plooy en Kanne in Passagecahier ‘Herstel, Empowerment en Ervaringsdeskundigheid’, 2006).

5.3.2 Specifieke competenties voor ervaringswerkers die werken in opleiding en training:

- * Verbinding houden met het collectief van opgebouwde kennis in de cliëntenbeweging
- * Kwaliteitsborging middels coaching, intervisie en supervisie
- * Verdieping en verantwoording van ‘werken met en vanuit het kennisdomein ervaringskennis’.
- * Praktijkervaring inbrengen in de verdere opbouw van ervaringskennis (toetsen van ervaringen: Van Haaster, 2008; gebruik van sleutelscènes: van Hoorn, 2007) en experience based evidence.

6. Het opleidingsdomein ervaringswerker

6.1 Werken met persoonlijke kennis

In de opleiding voor ervaringswerkers worden de deelnemers aangesproken op hun kennis die ligt opgesloten in hun ervaringen en hun ervaringsdeskundigheid. Het gaat om ‘persoonlijke kennis’ die vaak niet verwoord is of zelfs niet verwoord kan worden: ‘tacietae’ (impliciete), ‘embodied’ (belichaamde) kennis (Polanyi, 1966),.

Het is belangrijk voor de uitwisseling van deze kennis als zij via de taal tot spreken kan worden gebracht, maar in een aantal gevallen zal die kennis op een andere manier dan door de taal tot uitdrukking moeten komen.

We gaan er vanuit dat het tot uitdrukking brengen van deze kennis een empowerende werking heeft. Een belangrijke verankering is te vinden in het werk van Paolo Freire.

De laatste jaren is er veel aandacht gekomen voor de betekenis van levensverhalen (Bohlmeijer, 2007). Narratieve methoden zijn in te zetten in dit proces van tot spreken brengen.

Persoonlijke kennis, welke vervat is in verhalen en egodocumenten wordt ook wel ‘ik-kennis’ genoemd (Van Haaster, 2001). Ik-kennis wordt opgebouwd via narratieve methoden en reflectie over eigen ervaringen.

In opleidingen wordt er aan gewerkt om de waarde van de eigen ervaringen te bepalen, eventueel ervaringen te herwaarderen en vervolgens, de algemenere betekenis ervan te vinden in de vorm van ervaringskennis en –deskundigheid. In de opleiding worden ervaringskennis en ervaringsdeskundigheid gekoppeld aan persoonlijke kwaliteiten die iemand heeft. Deze koppeling kan een motiverende richting aangeven waarin de ervaringswerker wil werken. (Bij de TOED gebeurt

dit middels het werken aan een eigen portfolio. In andere opleidingen gebeurt dit ook wel middels studiebegeleiding.)

6.1.1 Interesse en agogie

Een tweede deel van het opleidingsdomein ervaringswerker is dat er een interesse moet ontstaan in anderen, met andere en vergelijkbare ervaringen. Interesse leidt bijvoorbeeld tot solidariteit, erkenning van de ander en herkenning van de ander. Het woord "interesse" stamt af van het Latijn: inter (tussen) en esse (zijn). Interesse duidt enerzijds op het temidden van iets zijn, ergens aan deelnemen, participeren. Anderzijds betekent het woord ook 'belangstelling'.

Zich interesseren voor een ander betekent naar die ander luisteren, respect hebben voor die ander, die ander de tijd geven en leren van die ander. Interesse is een belangrijk aspect van ervaringsdeskundigheid verwerven. Je doet het niet alleen, maar je doet dat door ervaringen te delen, interesse voor andere ervaringen te hebben en ook van die ervaringen van anderen te leren. Ervaringsdeskundigheid die in de opleiding aan de orde komt betekent bovendien dat je leert om anderen te interesseren voor de verhalen van anderen.

6.1.2 Leren over cliëntenpraktijken

De ervaringsdeskundigheid van ieder wordt opgebouwd in de praktijk. In de individuele levens- en cliëntenpraktijk. En in collectieve cliëntenpraktijken. De erin opgesloten kennis is meestal impliciet. Lam spreekt van embodied kennis (op individueel niveau) en embedded kennis (op collectief niveau) (Lam, 2004).

Essentieel in de opleiding is het leren van collectieve cliëntenpraktijken en de erin opgeslagen embedded (ingebiede) kennis door participatie, solidariteit, confrontatie en reflectie.

Dit is een belangrijk middel om de kwaliteit van eigen ervaringsdeskundigheid te vergroten.

6.1.3 Leren over de positie van de ervaringswerker

In het praktijkleren op de werkplek zullen in de verhouding tussen reguliere hulpverleners en ervaringswerkers een aantal thema's en dilemma's bewerkt en uitgewerkt dienen te worden. Uit het projectplan "Werk voor ervaringsdeskundigen" 2^e tranche Transitie Programma in de Langdurige Zorg (TPLZ), ingediend door de GGzE in 2008:

"De ervaringsdeskundige brengt nieuwe kennis, werkwijze en attitude in. Meerwaarde ontstaat in de discussie en praktische uitvoering van begeleiding met betrekking tot:

1. afstand - nabijheid
2. professioneel - persoonlijk
3. zorg/hulp – aanmoediging
4. erbij horen – eigenstandige positie
5. chronisch ziek - zingeving
6. teleurstelling - humor
7. crisis/terugval - leren/groei
8. bijzonder - normaal
9. privé - publiek

Hulpverleners worden door ervaringsdeskundigen uitgenodigd opnieuw na te denken over deze thema's, hun eigen gedrag en in welke mate dit helpend is voor het herstel van de cliënt. Cliënten worden door ervaringsdeskundigen uitgedaagd na te denken over en stappen te zetten in hun eigen herstel."

Door ervaringswerkers worden in dit verband verder voor henzelf als belangrijke thema's genoemd:

- twijfel-zekerheid
- kwetsbaarheid-kracht
- schaamte-trots

6.2 Competenties

In de opleidingen die zijn en worden ontwikkeld is er sprake van verschillende leerdoelen en van competentieprofielen. De competenties waar aan iemand werkt in een opleiding moeten overeenkomen met de competentieprofielen die geformuleerd worden voor verschillende functies van ervaringswerkers. In Bijlage 2 is een voorbeeld uitgewerkt van leerdoelen welke gebruikt worden in een van de opleidingen die nu worden aangeboden. Wanneer dergelijke competentieprofielen het uitgangspunt worden voor opleidingen kan er ook gericht op getoetst worden in de opleidingen.

6.3 Didactiek in de opleidingen

Nadenken over ervaringen en er met anderen over praten is de eerste stap. Het onderzoeken van deze ervaringen en die van anderen in relatie tot de context waarin ze optreden, het analyseren en systematiseren op overeenkomsten en verschillen leidt tot collectieve kennis.

Op deze manier wordt de overstap gemaakt van 'ik-kennis' naar 'wij-kennis'.

Diverse reflectie-, analyse- en conversatietechnieken kunnen hier gebruikt worden (zie onder meer Kelchtermans, 2001) Didactische methoden die in de opleidingen gebruikt worden zijn onder meer het creëren van leeromgevingen die verdiepend, zelfsturend en samenwerkend leren bevorderen. De didactische omgeving dient zo ingericht te zijn dat deze congruent is met de concepten achter ervaringsdeskundigheid.

Faciliteren van verdiepend leren genereert het verbinden van en integreren van praktijk/werkervaringen, theoretische kennis, ervaringskennis en verdiepen van persoonlijke inzichten en handelingen. Zelfsturend leren genereert zelfreflectie zelfinzicht en zelfkennis. De zelfsturing (zowel middel als doel) is gericht op het ontwikkelen van vakbekwaamheid en het vormgeven van de eigen loopbaan. In samenwerkend leren staat leren door dialoog centraal. Studieloopbaancoaching, coachen door ervaringsdeskundigen, groepsleren d.m.v. communities of learning en groepssupervisie maken uitdrukkelijk deel in de didactische omgeving van een opleiding. Door middel van *studieloopbaancoaching* kan (studie)loopbaanontwikkeling pro-actief gestimuleerd worden, zodat opgeleid wordt tot vakbekwame en lerende/reflectieve professionals. Het gaat dus niet om het type studieloopbaancoaching dat alleen gericht is op crisis of dreigende drop out. Gedachten, gevoelens over ervaringen en keuzes staan centraal in een reflexieve dialoog. Maatwerk is daarin van belang.

Ervaringsdeskundige coaches spelen een rol in studeren met psychische problemen en de gevolgen daarvan voor deelnemers aan de opleidingen. Herstel faciliteren, leren omgaan met (zelf) stigmatisatie kunnen onderwerpen zijn die om extra aandacht vragen tijdens de opleiding. De kwaliteit van de relatie is daarin essentieel. Op deze wijze kunnen moed en zelfvertrouwen in de eigen studievermogens toenemen.

Groepsleren kan gebeuren op basis van communities of learning (Wenger, 1998)) Op basis van intrinsieke motivatie kan in leergroepen kennis en ervaring in bepaalde interesses en kennisgebieden voortdurend worden gedeeld. Leren is een proces van sociale participatie door kritische reflectie op ervaringen en vakmanschap. Dit levert een complex duurzame kennisproductie op. De docent is daarin facilitator en speelt een rol als gids/begeleider en participant.

In *groepssupervisie* staat de persoon van de professional centraal. Het vermogen om met dilemma's, beroepsvraagstukken om te gaan is van belang naast het onderzoeken van eigen denkkrusters, betekenisgeving en beleving van het eigen handelen en dat van relevante anderen is een onderwerp voor supervisie. Supervisie is een vrije ruimte, een broedplaats om hart, hoofd en handen bij elkaar te brengen. Zo kan eigen regie en relationele sensitiviteit ontwikkeld worden. Ook is van belang om te weten wanneer communicatief handelen in de beroepspraktijk de voorkeur heeft boven strategisch handelen.

In deze vier bestanddelen van een opleiding is het de bedoeling om in hoge mate in wederzijdse interactie zodanig af te stemmen dat een leerklimaat ontstaat waarin ervaringsdeskundigheid zich goed en positief kan ontwikkelen. Evaluatie en feedback zijn daarin belangrijk om persoonlijke ontwikkeling, leeromgeving en vakinhoud goed op elkaar te laten aansluiten. Belangrijk is dat in dit proces de verankering in de embodied kennis niet verloren mag gaan.

6.3.1 Praktijkleren

In de opleiding wordt ook geleerd in en door de praktijk. Hier komt de verbinding tot stand tussen de individuele levens- en cliëntenpraktijk, collectieve cliëntenpraktijken en hun ingebedde kennis en het leren op de werkplek zelf van de (toekomstige) ervaringswerker. Diverse vormen van praktijkleren zijn mogelijk. Momenteel zijn beroepsleerplaatsen in opkomst. Hier staat het praktijkleren centraal in een leer-werkcollectief met een gezamenlijk leren van elkaar.

6.3.2 Conditie

We kunnen een aantal (rand)voorwaarden noemen die voor de ontwikkeling van MBO en HBO opleidingen van belang zijn. Het gaat om de condities waaronder ervaringskennis in opleidingen eigenstandig opgebouwd en overgedragen kan worden (Van Erp e.a. 2008; Boer e.a. 2009; Karbouniaris & Brettschneider, 2009):

- In de opleidingen dient plaats te zijn voor een open dialoog tussen gebruikelijke hulpverleningspraktijken en ervaringsdeskundige praktijken
- In onderwijs voor ervaringsdeskundigen dienen theorie en praktijk goed geïntegreerd te zijn.
- Profielen van docentenbegeleiders die de leerprocessen van ervaringsdeskundige studenten positief beïnvloeden dienen beschreven te worden
- Er dienen kwaliteitsstandaarden en proces/performance-indicatoren ontwikkeld te worden voor de domeincompetenties van ervaringswerkers. Het betreft het handelen en functioneren van een ervaringsdeskundige binnen een bepaald(e) werkgebied(en) en functie(s). Deze standaarden en indicatoren kunnen ook gebruikt worden voor toetsing.
- De mate waarin aandacht voor ervaringskennis in de opleiding een cultuurverandering teweeg brengt richting meer gebruik maken van eigen ervaringskennis door docenten en reguliere studenten dient onderwerp van gesprek en onderzoek te zijn.

Naast bovenstaande algemene uitgangspunten is er nog een aantal specifieke punten waaraan een goede leeromgeving dient te voldoen. Wat nodig is:

- een ondersteunende omgeving met vaste betrokken docentbegeleiders en supervisors, die goede relaties met deze studenten kunnen opbouwen. Deze docenten zijn intrinsiek gemotiveerd, door eigen ervaring dan wel door hun visie en bezitten de didactische kwaliteiten om te helpen ervaringsdeskundigheid om te zetten in ervaringskunde, en goed te verbinden met reguliere lesstof..
- inzet van ervaringsdeskundige coaches(als rolmodel), dan wel inzetten van andere ervaringsdeskundige ondersteuning, zoals bijvoorbeeld het project studiematjes van Humanitas.
- een aandachtsfunctionaris vanuit het decanaat, die vanuit interesse en kundigheid waar nodig een vangnet kan bieden.
- aandacht voor voorlichting aan stakeholders (studieloopbaanbegeleiders, docenten, decanen en medestudenten) over de impact van psychische problemen.

7. Aanbevelingen

Dit document beoogt een aanzet te geven voor de positionering van ervaringsdeskundigheid en ervaringswerkers in de zorg, alsmede in onderwijs en onderzoek. Het is duidelijk dat we nog maar aan het begin staan van een veelbelovende ontwikkeling. Een ontwikkeling waarbij voortdurend gewaakt moet worden voor het behoud van het 'eigene' van ervaringskennis. Ervaringskennis, en de toepassing hiervan in de praktijk, is gebaat bij een sterke eigen identiteit, zodat het zich op een goede manier kan verhouden met andere praktijken. Ervaringskennis en ervaringswerkers hebben een eigen 'discours' nodig, een taal die aan de ene kant duidelijk maakt wat het eigene, speciale is, maar aan de andere kant ook 'verstaan' kan worden door andere discourses en praktijken. Hierdoor kan het mogelijk worden dat ervaringskennis een eigen unieke en aanvullende betekenis heeft voor andere vormen van kennis. En dat ervaringswerk een eigen unieke plek kan krijgen (en behouden) in bestaande praktijken van zorg, welzijn, onderwijs en onderzoek. Er moet nog veel werk verricht worden. Daarvoor formuleren we hieronder een aantal aanbevelingen.

Ontwikkelingsruimte voor ervaringskennis

- Om ervaringsdeskundige praktijken verder te ontwikkelen dienen er condities gecreëerd te worden voor erkenning van die praktijken en voor herkenning van die praktijken bij cliënten.
- Er dienen binnen en buiten organisaties mogelijkheden te zijn om ervaringskennis op te bouwen, door ervaringsdeskundige praktijken uit te bouwen en te verdiepen, eigenstandig ten opzichte van de gebruikelijke hulpverlening.

Opleidingen

- Er dienen zowel op MBO als op HBO niveau meer opleidingsmogelijkheden op basis van ervaringsdeskundigheid gecreëerd te worden.
- Er dient meer en een meer gevarieerd aanbod van bij- en nascholing ontwikkeld te worden voor ervaringsdeskundigen, o.a. op het gebied van hulpverlening, voorlichting, training, peer support en peer advocacy.
- Opleidingen dienen beter en meer gebruik te maken van elkaars inzichten en leerervaringen m.b.t. ontwikkeling en vormgeving van trainingen en/of opleidingen voor ervaringsdeskundigen. We stellen voor hier een landelijk overleg opleidingen ervaringswerkers voor in het leven te roepen.

Praktijken

- Ervaringskennis en de toepassingen daarvan ontwikkelen zich in de praktijk. Om ervaringskennis en ervaringskunde de komende jaren verder tot bloei te laten komen is een goede regionale en landelijke ondersteuning en inbedding aan te bevelen. Hierbij kan de VVE een rol vervullen, maar ook kenniscentra en opleidingen.
- In de praktijk zelf dient er structureel ruimte te zijn, waar samenwerking en confrontaties tussen ervaringsdeskundigen en reguliere hulpverleningspraktijken besproken, bereflecteerd en onderzocht kunnen worden.

Onderzoek

- Er zou een landelijke database opgezet dienen te worden met Nederlandse en buitenlandse literatuur over ervaringskennis.
- Er moet onderzoek gedaan worden naar trends en scenario's met betrekking tot de (gewenste) inzet van ervaringskennis en ervaringswerkers in de zorg.
- Er dient meer onderzoek verricht te worden naar good practices m.b.t. ervaringsdeskundigheid. Hierbij gaat het o.a. om de richting en de mate waarin ervaringsdeskundige praktijken en reguliere praktijken elkaar beïnvloeden en veranderen.

- Integratie van inzichten en lessons learned uit buitenlandse projecten en ontwikkelingen op het gebied van ervaringsdeskundigheid.
- Er zouden meer systematische en gestructureerde evaluaties plaats moeten vinden van projecten en initiatieven op het gebied van onderwijs voor ervaringsdeskundigen
- Meer onderzoek is gewenst naar de generieke en specifieke competenties m.b.t. de verschillende beroepssituaties van ervaringsdeskundigen.

Kennistransfer

- Er dienen meer mogelijkheden en middelen te komen om de opgebouwde ervaringskennis toegankelijk en overdraagbaar te maken. We denken hier bijvoorbeeld aan de rol die kenniscentra zoals het Kenniscentrum Rehabilitatie en Herstel en het Trimbos instituut kunnen spelen, of het opzetten van een website waarop de kennis gebundeld wordt.
- Voor kennistransfer dienen, om zoveel mogelijk mensen aan te spreken, verschillende media gebruikt te worden. Het gaat niet alleen om talige media maar ook om foto, film, audio en theater.

Literatuurreferenties

- Baart, A. (2005) *Aandacht; etudes in presentie*. Utrecht: Lemma
- Bakel, M. van, A. Plooy en M. Kanne (2006). 'Herstel, Empowerment en Ervaringsdeskundigheid', in *Passage* cahier.
- Bassant, M. (1998). GOAL: bondgenootschap rond begeleid leren door ervaringsdeskundigen. *Passage*, 7, p. 13-24.
- Beijers, H. (2004). Ervaringen van Kaapverdische cliënten: discriminatie in de geestelijke gezondheidszorg In: *Deviant*. - *Jrg. 11*, nr. 41 (juni 2004) ; p. 24-26.
- Berg, N, van den. Bruijn, E. de (2009) *Het glas vult zich, kennis over vormgeving, effecten van competentiegericht beroepsonderwijs*. Expertisecentrum Beroepsonderwijs.
- Bergen A,M. van, Sok K. & H. Henkens (2008), *Buitengewoon: kwartiermaken en ervaringsdeskundigheid in maatschappelijke steunsystemen*. Utrecht/Eindhoven: Movisie / GGzE .
- Bock, Th. e.a.. (2007). 'It is normal to be different'. Brochure of the Trialogue Movement in Germany, Hamburg-Eppendorf: University Clinic.
- Boer M., Van Bruggen A. en Amiabel, M. (2009). 'Wat wil jij? Studeren met psychische problemen'. Rotterdam: ROC Zadkine.
- Boer, M. (2006). *Ervaringsdeskundigheid in de BGE*. Thesis master Begeleidingskunde. Rotterdam: Transfergroep Rotterdam.
- Boevink, W. (2000). Ervaring, ervaringskennis, ervaringsdeskundigheid. *Deviant*, 26, p. 4-9.
- Boevink, W., Beuzekom, J. van, Gaal E., Jadby A., Jong F. de, Klein Bramel, M., Kole, M., Loo N. te, Scholtus, S. & van der Wal, C. (2002) *Samen werken aan herstel. Van ervaringen delen naar kennis overdragen*. Utrecht: Trimbosinstituut/SWBU.
- Boevink, W. Plooy, A. & Van Rooijen S. (red.) (2006). *Herstel, empowerment en ervaringsdeskundigheid*. Amsterdam: SWP (pp. 93-101).
- Boevink, W. e.a. (2008). Lijfsbehoud, levenskunst, verbondenheid en goede hulp. In: A. Plooy, S. van Rooijen en J. van Weeghel (red.) *Psychiatrische rehabilitatie. Jaarboek 2008-2009*. (p. 15-33) Amsterdam: SWP.
- Bohlmeijer E. (2007). *De verhalen die wij leven*. Boom.
- Bruyn, L. de, e.a. (2006). Cliënten trainen hulpverleners. In W. Boevink, A. Plooy & S. van Rooijen (red.): *Herstel, empowerment en ervaringsdeskundigheid*. Amsterdam: SWP, p. 93-101.
- Davidson, L., Chinman, Sells & Rowe (2006). Peer Support among Adults with Serious Mental Illness: A Report from the Field. *Schizophrenia Bulletin*, 32, 3, p. 443-450.
- Davidson, L., T.Schmutte, T. Dinzeo, & R. Andres-Hyman (2008). Remission and Recovery in Schizophrenia: Practitioner and Patient Perspectives. *Schizophrenia Bulletin*, 34, 1, 5-8.
- Depraz N., Varela F.J. & Vermersch P. (2003). *On becoming aware: a pragmatics of experiencing*. John Benjamins Publishing Company.
- Erp van, N. e.a. (2008). *Werken met begeleiders in de GGz met Ervaringsdeskundigheid, een onderzoek naar voordelen, valkuilen en belangrijke condities voor de inzet van scholing van BGE-ers*. Utrecht: Trimbos instituut en ROC Zadkine.
- Geurts, J. & Knooren, J. (2002). *Listen to me and don't think: we know best. About clients who train their professional helpers*. FICE-uitgave.
- Geurts, J. & Knooren, J. (2002). Ervaringsdeskundigheid inzetten, lessen van cliënten. *Deviant* (34), 36-39.
- Graaf, W. van de, T. van Hoek, J. Knooren & B. Schriks (2007). Voorlichting, Informatie en Advies op basis van ervaringsdeskundigheid. *Tijdschrift voor Rehabilitatie*, 3, p. 49-53.
- GGZ Nederland (2008). *Naar herstel en gelijkwaardig burgerschap voor mensen met ernstige psychische aandoeningen*. Visiedocument Langdurige zorg. Utrecht: GGZ Nederland.
- Kunneman H. & J. Habermas (1985). *Habermas' Theorie van het communicatieve handelen: een samenvatting*. Meppel: Boom.
- Haaster van, H. (1991). *Wartaal. Een onderzoek naar methoden van competentieverhoging in de geestelijke gezondheidszorg*. Amsterdam: Thesis.

- Haaster van, H. (1993). Patiënten in een actieve rol. *Maandblad Geestelijke volksgezondheid*, 48, p. 123-135.
- Haaster, H. van, H. Jacobs, J. Knooren, W. van Poppel & C. Wesenbeek (1999). Ontwikkeling van ervaringsdeskundigheid. *Maandblad Geestelijke volksgezondheid*, 54, p. 788-796.
- Haaster, H. van (2001). *Cliëntenparticipatie*. Bussum: Coutinho.
- Haaster, H. van, J. Knooren & C. Wesenbeek (2004). TOED: Opleidingen voor ervaringsdeskundigen. *Passage*, 13, 4, p. 10-20.
- Haaster, H. van, & Y. Koster (2005). *Ervaren en weten*. Utrecht: Uitgeverij Jan van Arkel.
- Haaster, H. van (2008). Betaald werk voor ervaringsdeskundigen. *Deviant*, 56, p. 22-24.
- Hardiman, E.R., Matthew & Hodges (2005). Evidence-based Practice in Mental Health: Implications and Challenges for Consumer-Run Programs. *Best Practices in Mental Health* 1, 1, 105-122.
- Hidajattoellah, D. (2008) *Knelpunten en oplossingen bij/voor onderwijs voor ervaringsdeskundigheid*. Interne publicatie Anoiksis.
- Hoorn, E. van (2003). *De kleine zelfbeschikking en de herovering van de vraagsturing*. Amsterdam: IGPB.
- Hoorn, E. van (2007). *De ervaringskennis van mensen met copd die een beroep doen op meerdere hulpverleners (c.q ketenzorg)*. Amsterdam: IGPB/ Leusden: Nederlands Astma Fonds.
- Houten, D. van (2004a). Gelijkwaardig burgerschap. *Tijdschrift voor Humanistiek*, 5 (17), p. 58-62.
- Houten, D. van (2004b). *De gevarieerde samenleving*. Utrecht: De Tijdstroom.
- Isarin, J. (2005). Ervaringsdeskundigheid? In: H. van Haaster & Y. Koster-Deese (red.), *Ervaren en weten: Essays over de relatie tussen ervaringskennis en onderzoek*. Utrecht: Uitgeverij Jan van Arkel, pp. 87-98.
- Jacobs, H. (1998). Herstellen doe je zelf. *Passage*, 7, 3, p. 117-124.
- Hunsche, P. (2008). *De Strijdbare patiënt, van gekkenbeweging tot cliëntenbewustzijn: portretten 1970-2000*. Dolhuysreeks 1. Amsterdam: Candide.
- Kal, D. (2001). *Kwartiermaken*. Meppel: Boom
- Karbouniaris, S. & Brettschneider, E. (2008). *Inzet en waarde ervaringsdeskundigheid in de GGz*. Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie.
- Karbouniaris, S. & Brettschneider, E. (2009). *Ervaringsdeskundigheid in het onderwijs*, Utrecht: Kenniscentrum Sociale Innovatie.
- Kelchtermans, G. (2001). *Reflectief ervaringsleren voor leerkrachten. Een werkboek voor opleiders, nascholers en stagebegeleiders. (Cahiers voor Didactiek, nr. 10)*. Deurne: Wolters Plantyn.
- Knooren J. & Van Haaster, H. (2008) Onderwijsprogramma's voor ervaringsdeskundigen. *MGV* 63 (6), p. 515-525.
- Knooren J. (2009) Training psychiatric clients to become Experts by Experience. *European Journal of Social Education*, 16/17, p. 201-208.
- Laat, S. de (2006). Herstellen doe je zelf. Cursus voor en door cliënten. In W. Boevink, A. Plooy & S. van Rooijen (red.). *Herstel, empowerment en ervaringsdeskundigheid* Amsterdam: SWP, p. 73-79.
- Lam, A. (2004). Knowledge, learning and organizational embeddedness. In: Boonstra, J.J. (ed.) *Dynamics of organizational change and learning*. Chichester: John Wiley & Sons. England
- Plooy, A. (2007a). Ervaringsdeskundigen in de hulpverlening – bruggenbouwers of bondgenoten? *Tijdschrift voor Rehabilitatie*, 2, p. 14-22.
- Plooy, A. (2007b). Stigma en stigmabestrijding. *Tijdschrift voor Rehabilitatie*, 3, p. 38-48.
- Veen, M. (2008). GOED onderweg. Groninger Opleiding ErvaringsDeskundigheid. *Tijdschrift voor Rehabilitatie*, 1, p. 55-65.
- Polanyi, M. (1966) *The Tacit Dimension*. New York.
- Vansevenant, K. Driessens, K. & Van Regenmortel, T. (2008) *Bind-Kracht in armoede, krachtgerichte hulpverlening in dialoog*. Leuven: LannooCampus.
- Verdouw, F. (2006). *De landelijke Vakvereniging voor Ervaringswerkers*. *Rehabilitatie*, 14, 4, p. 67-69.
- Wenger E. (1998). *Communities of practice; Learning, meaning, and identity*. Cambridge University Press

World Health Organisation Europe (2005). *Mental Health: facing the challenges, building solutions*. Copenhagen: WHO.

Websites

Onderzoeks- en kenniscentra (onderzoek naar inzet ervaringsdeskundigheid)

www.igpb.nl

www.kantel.nl

www.kenniscentrum-ze.nl

www.movisie.nl

www.sciencia.nl

www.socialeinnovatie.hu.nl

www.trimbos.nl

www.uvt.nl/faculteiten/fsw/departementen/tranzo

Clïëntenorganisaties

www.anoiksis.nl

www.teamanoiksis.net

www.clientconsult.nl/

www.doorenvooor.nl/databank.html

www.netclïenten.nl

www.hetzwartegat.info

Opleidingen

www.academievoorpsychiatrie.nl

www.ventus.nl

www.cooperatieconquest.nl/opleidingen/toed.html

www.rinogroep.nl/lczorg.nl

www.rocmn.nl/smartsite.dws?id=37779&f=38058

www.roceindhoven.nl

www.zadkine.nl/smartsite16103.html

www.zorgbelang-groningen.nl/index.php?p=152

Bijlage 1

Voorbeeld HBO opleiding Sociaal Pedagogische Hulpverlening met Ervaringsdeskundigheid

Bij Fontys Sociale Studies start in september 2009 een HBO opleiding Sociaal Pedagogische Hulpverlening met Ervaringsdeskundigheid. De theoretische kaders zoals die in deze nota beschreven zijn zullen daarbij leidend zijn. We gebruiken deze opleiding als voorbeeld hoe een HBO-opleiding ingericht kan worden.

1. Cliëntenparticipatie

In de opbouw van het opleidingstraject wordt gewerkt vanuit het boek van Harrie van Haaster: Cliëntenparticipatie. (Van Haaster, 2001).

Van Haaster maakt een onderscheid in de individuele- en de collectieve participatiecyclus. De eerste cyclus die van Haaster beschrijft ligt op het individuele niveau van de persoon zelf. Didactisch kan hier de werkwijze van de TOED cursus ingezet worden: uitwisselen van ervaringsverhalen, "verhalen vertellen".

De tweede cyclus zoals door van Haaster beschreven betreft het collectieve niveau en overstijgt het persoonlijke.

Hierbij is tevens het historisch perspectief (Petra Hunsche) van belang (Hunsche, 2008).

Hierin kunnen gegevens uit projecten, beleid en onderzoek een plaats krijgen en kan een verbinding worden gemaakt met eigenstandige praktijken van ervaringsdeskundigen.

2. Herstel en Empowerment

Hier wordt aansluiting gemaakt met het theoretische kader over Herstel zoals ontwikkeld door de cliëntenbeweging (Wilma Boevink, diverse publicaties 1998-2009) en het HEE- programma (Trimbos-instituut).

Deze verbinding wordt ook gebruikt bij de uitwerking van de eerste participatiecyclus van Van Haaster.

Verder komt hier het empowermentparadigma aan de orde zoals dat ook uitgewerkt wordt voor hulpverlening (tien krachtlijnen van Bindkracht, Kansevant e.a. 2007).

3. Zelfhulp en Lotgenotencontact

De theoretische uitgangspunten en werkwijzen, ontwikkeld in cliëntenpraktijken van zelfhulp- en lotgenotengroepen, zoals AA, Ziezo, Stichting Weerklank zijn hier leidend.

4. Sociale Inclusie

Bij dit vierde derde theoretische kader is het werk van Doortje Kal over de methodiek van kwartiermaken richting gevend (Kal, 2001).

Hierbij staan burgerschap en sociale inclusie (maatschappelijk erbij horen) voorop.

Praktijkvoorbeelden worden gezocht in aansluiting bij de opbouw van maatschappelijke steunsystemen en het creëren van niches voor gastvrije ontvangst (Van Bergen e.a., 2008).

Bijlage 2

De verhouding tussen sociale opleidingen en ervaringsdeskundigheid

Sociale opleidingen en ervaringsdeskundigheid verhouden zich op een bepaalde manier tot elkaar². In dit kader zijn er een aantal algemene en specifieke eisen die gelden voor werkgebieden van ervaringswerkers. In de sociaal-agogische opleidingen zullen zowel de reguliere competenties als de competenties voor ervaringsdeskundigen centraal staan. Bij het leerproces zal de verhouding tussen de domeinen van SPH, MWD etc. en Ervarings(des)kundigheid uitgewerkt moeten worden. Het onderstaande schema kan daarbij houvast bieden.

	Ervaringsdeskundigheid/ ervaringskennis	Leerdoelen m.b.t. agogiek
Body of knowledge	<p>Kennis van en inzicht in eigen herstelproces. Inzicht in en kennis van het individuele en collectieve participatieproces. Inzicht in eigen kracht en het kunnen vinden/ontdekken, aanspreken en activeren van de eigen kracht van de ander. Vermogen tot het kunnen ontdekken, expliciteren, en legitimeren van ervaringsdeskundigheid en ervaringskennis, Kennis van en inzicht in ervaringgericht vraaggestuurd werken. Vanuit ervaringskennis: kennis van sociale uitsluiting, (zelf)stigmatisering, discriminatie en beeldvorming. Inzicht in de betekenis van de verhouding tussen een maatschappelijke positie ten gevolge van een ziekte of aandoening en maatschappelijke participatie. Kennis van empowerment op basis van ervaringskennis.</p>	<p>Kennis van ontwikkelings- en herstelprocessen. Kennis van processen van in- en uitsluiting. Kennis van vraaggericht werken. Kennis van en inzicht in gespreks- en begeleidingstechnieken. Vermogen tot samenwerken in teamverband. Kennis van algemene empowermenttheorieën.</p>
Metacognitieve kennis/ vaardigheden	<p>Embodied en embedded kennis kunnen integreren en synthetiseren. Cyclisch reflectieproces kunnen toepassen op de ontwikkeling van de eigen ervaringsdeskundigheid en ervaringskennis. (H)erkennen van de eigen grenzen en de grenzen van de ander. Kritisch kunnen reflecteren op eigen embodied knowledge, ervaringskennis, ervaringsdeskundigheid en die van de ander. Inzicht in de eigen kwaliteiten, (on)mogelijkheden en beperkingen.</p>	<p>Kritisch kunnen reflecteren op het eigen handelen en het handelen van collega's. Vermogen tot reflectie vanuit ethisch perspectief. Ontwikkelen van een empathisch vermogen.</p>
Handelen	<p>Vraaggericht en vanuit cliëntenperspectief kunnen handelen. Systematiseren van de niet talige kennis die besloten ligt in het ik- en wij- verhaal.</p>	<p>Methodisch handelen. Relatie kunnen opbouwen. Het adequaat en doelgericht kunnen toepassen van</p>

² Hetzelfde geldt voor verpleegkundige en andere zorgopleidingen. Dit hebben we hier niet uitgewerkt.

Het kunnen lokaliseren en activeren van de krachtbronnen van de ander (empowermentstrategieën) en zijn netwerk. Vermogen tot het kunnen ontdekken, expliciteren en legitimeren de eigen ervaringskennis, ervaringsdeskundigheid. Het kunnen verbinden van ervaringskennis, ervaringsdeskundigheid, de eigen embodied knowledge en de eigen kracht van de ander. Het kunnen hanteren van supportmethoden, methoden om sociale participatie te bevorderen, zoals kwartiermaken en opbouwen van persoonlijke en maatschappelijke steunsystemen.

gespreks- en begeleidingstechnieken. Het kunnen bepalen van, concretiseren van de hulpvraag van de ander, en het omzetten in planmatig handelen.